Є.А.Перепелиця*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКО-ІТАЛІЙСЬКИХ ВІДНОСИН У 1900–1920 рр.

Проблеми дослідження українсько-італійських відносин у 1900–1920 рр. полягають у формуванні передумов цих відносин у визначений період із причини української бездержавності в період 1900–1917 рр., а в період з 1917 р. по 1920 р. – через об'єктивну незацікавленість сторін, внутрішньополітичні катаклізми в Італії та Україні. Розробка проблематики ускладнюється недослідженістю даної проблеми й обмеженістю джерельної бази.

Дослідження українсько-італійських відносин початку XX ст. відкриває широкі можливості для вивчення комплексу міжнародних відносин напередодні I світової війни, проте ці стосунки важко відстежити з причини відсутності українського державного формування в першому – середині другого десятиріччя XX ст.

Дослідження даної проблематики зумовлене пожвавленням інтересу української громадськості й науковців до міжнародних відносин із участю української сторони, генези виходу української дипломатії на світову арену, формуванням традицій міжнародного офіційного спілкування. Із іншого боку, актуальною є проблема окцидентальної орієнтації в дипломатії молодої Української держави. Відстеження векторів міжнародних зв'язків із європейськими країнами слід починати з рубежу XX ст., тобто ще до відновлення української державності.

Українсько-італійські відносини перших двох десятиліть XX ст. ще не були предметом спеціального наукового дослідження в Україні. Українські землі у визначений період входили до складу іноземних держав, а саме Росії й Австро-Угорщини. Але з початком I світової війни кордони цих держав змінювалися. Тож ук-

* *Перепелиця Євген Анатолійович – аспірант Інституту історії України НАНУ.*

раїнсько-італійські стосунки слід відстежувати з 1917 р., коли було проголошено Українську Народну Республіку.

Оскільки більшість українських земель входила до складу Російської імперії, то потрібно аналізувати доробок російських істориків-міжнародників у ділянці російсько-італійських відносин початку XX ст. й тут шукати українську складову. Комплексне вивчення російсько-італійських відносин почалося в радянські часи. Із другої половини XX ст. виходять праці загального характеру, присвячені зовнішній політиці Російської імперії перших десятиліть XX ст.[1] Автори цих робіт аналізували дипломатичні стосунки Росії з різними країнами, у тому числі з Італією[2], але українська складова в цих дослідженнях не простежується. Зовнішні відносини Росії з Італією на початку XX ст. відбувалися переважно на тлі імперських геополітичних інтересів Росії в Балканському регіоні й мали на меті домогтися підтримки римським кабінетом цих амбіцій. Важливе місце відводилося також торговельним відносинам[3]. Російсько-італійська торгівля цікава насамперед тим, що частина товарообігу походила з українських земель або проходила через них транзитом. Радянські дослідники залучили широке коло джерел і літератури, проте вони не визначили питомої ваги українського елементу й не змогли уникнути ідеологічних штампів і однобокості в дослідженні[4]. У середині 60-х рр. XX ст. відбулося кілька радянсько-італійських науково-практичних конференцій, на яких розглядалася тематика російсько-італійських відносин, у тому числі й початку XX ст. Науковці з обох країн аналізували відносини між державами, нічого, проте, не згадуючи про українські землі. У збірниках матеріалів цих конференцій опубліковано доповіді, витримані в дусі марксистсько-ленінської ідеології[5]. До сьогодні визначена проблематика залишається малодослідженою. Найбільш ґрунтовним і цінним є дослідження українського науковця М.Варварцева[6], де аналізується весь комплекс економічних, політичних і культурних зв'язків українських земель з Італією початку XX ст. – 1914 р. Докладно аналізуючи визначені напрямки, дослідник не приділяє належної уваги історіографічній проблемі, критиці наукового доробку з тематики дослідження, що значною мірою ускладнює орієнтацію в історіографічній базі при студіюванні українсько-італійських стосунків початку XX ст. Надзвичайно важливим є те, що М.Варварцев залучив до наукового обігу важкодоступні італомовні джерела початку століття. Таким чином, дослідження проблем українсько-італійських стосунків початку XX ст. є до певної міри новим в українській історичній науці.

Метою статті є виявлення процесів, які вплинули на формування передумов українсько-італійських відносин, а об'єктом дослідження – двосторонні відносини, обмін дипломатичними місіями тощо.

На початок XX ст. як українські землі, що перебували в складі різних держав, так і Італія знаходилися на стадії економічного розвитку. Дослідники, проводячи компаративний аналіз, відзначали певні паралелі в політичному й соціально-економічному розвиткові цих країн[7]. Проте на початок XX ст. ці країни мали відмінні стартові геополітичні, соціально-економічні та культурні позиції, а також різне, не пов'язане між собою, історичне минуле, демографічні можливості та географічні умови. І Росія, і Італія відставали в промисловому розвитку порівняно з провідними європейськими країнами. В Італії це зумовлювалося революційно-об'єднувальними процесами другої половини XIX ст.[8] На території українських земель, що входили до складу Росії, також на початку XX ст. відбувалися соціально-політичні катаклізми (наприклад, революційні події 1905–1907 рр., економічні проблеми у зв'язку з російсько-японською війною). Але водночас як Росія, так і Італія виходили на арену міжнародної дипломатії. Українські землі в складі Росії були сировинним придатком і транзитною територією для російської торгівлі. Розглядаючи російсько-італійські відносини початку XX ст. й місце в них України, слід акцентувати науковий пошук саме на торговельних зв'язках Росії та Італії.

Італійські науковці наголошують[9], що в середині першого десятиліття XX ст. російський експорт завдавав Італії великих збитків: експортуючи туди збіжжя, Росія переповнювала ним внутрішній ринок Італії. Те ж саме стосується експорту в Італію російської олії, сиру, птахів, яєць. Італійська періодика тих часів (газета "Il Sole", 19, 20, 27, 30, 31 січня, а також 2 лютого 1905 р.) відзначала, що Італія продає Росії товарів на суму 15–20 млн. франків, а закуповує – на 150 млн.[10] Італійська економіка була на той час настільки нерозвиненою, що, за даними Ф.Каталано[11], не могла запропонувати російському ринку промислового устаткування з причини істотного відставання в економічному розвиткові. Із проблеми економічного співробітництва відбулися двосторонні міжурядові переговори, результатом яких стало зниження російським урядом експортних митних ставок для збіжжя. Римський кабінет почав активно імпортувати злакові культури з Росії, які значною мірою походили з українських земель, що давало щорічний прибуток від реалізації цієї продукції на внутрішньому ринку до 80 млн. франків, водночас імпорт нафти з Росії при реалізації в Італії давав 35 млн. франків щорічно. За твердженням Ф.Каталано[12], на середину першого десятиліття XX ст. реалізація цих двох видів продукції на внутрішньому ринку Італії була основним джерелом наповнення державної скарбниці.

Таким чином, через відсутність національного державного формування, офіційних українсько-італійських відносин у визначений період не існувало. Між Росією та Італією відбувалася активна торгівельна співпраця, в якій українським землям було відведено роль сировинної бази й транзитної території. Питома вага українських земель Австро-Угорщини в зовнішньополітичній і зовнішньоекономічній діяльності імперії Габсбурґів була ще меншою.

Тож зрозуміло, що українсько-італійські відносини з початку XX ст. й до І світової війни мали місце винятково в контексті російсько-італійських торговельних відносин.

Україна, як регіон Російської імперії, на початку XX ст. стала головною ареною підприємницької діяльності іноземного капіталу. У публікаціях радянських дослідників[13] розкривається роль іноземного, зокрема німецького, капіталу в економіці Наддніпрянської України й німецько-американського – на західноукраїнських теренах під владою Австро-Угорщини. У вітчизняній історичній науці малодослідженими залишаються проблеми проникнення в економіку українських земель французького, англійського й бельґійського капіталів. Тут створювалися спільні акціонерні товариства, які вкладали свої капітали у видобувну й переробну галузі промисловості. Так, промисловий розвиток Донецько-Криворізького басейну нерозривно пов'язаний із іноземним капіталом[14]. У чорній металургії Півдня Росії перед І світовою війною діяло 18 акціонерних товариств, у 12 з яких капітал повністю належав іноземцям, а в решті був змішаним[15].

Промислові інвестиції Італії на території України не набули такого розмаху, як інвестиції Німеччини, Франції, Бельґії та інших європейських країн[16], проте італійський капітал усе ж мав значну питому вагу в економічному розвиткові краю. За даними сучасного українського дослідника М.Варварцева, італійські підприємці брали активну участь у зведенні промислових об'єктів[17]. Італійський уряд сприяв трудовій еміграції з Італії до українських земель. Цей процес набув такого розмаху, що на початок XX ст. в Україні існувало два італійських консульства – в Одесі й Києві. Створювалися італо-російські торговельні палати. Але діяльність спільних фінансово-промислових організацій зводилася до проникнення італійських фінансових інтересів в українські землі. Підприємці з України не завойовували італійських ринків збуту в таких обсягах, як італійський фінансовий капітал робив це в Україні. М.Варварцев відзначає, що до Росії вирушали цілі експедиції провідних італійських підприємців, які активно досліджували промислові можливості українських земель[18]. Особливо італійський промисловий істеблішмент цікавили транзитні можливості південноукраїнських портів.

Торгівельні зв'язки Італії з українськими землями перервалися з розгортанням широкомасштабних бойових дій під час І світової війни і поступово почали поновлюватися з 1915 р., коли Італія перейшла на бік Антанти. Навіть розглядався проект створення Трансбалканської залізниці в обхід Австро-Угорщини[19].

М.Варварцев відзначає численні факти взаємин громадсько-політичних та культурних діячів українського й італійського народів. Але український національно-визвольний рух не набув широкої підтримки з боку Італії – український народ там ще не сприймався як окрема нація через незначну обізнаність італійців в українських справах.

На початку І світової війни Італія входила до Троїстого союзу, а з 1915 р. приєдналася до країн Антанти. У цей час українські землі були розділені між Росією й Австро-Угорщиною, а українці змушені були воювати в складі армій ворогуючих держав. У період Української Народної Республіки з березня 1917 р. й до квітня 1918 р. дипломатичні відносини з Італією не були встановлені[20]. Із квітня 1918 р., у період гетьманського режиму П.Скоропадського, міністерство закордонних справ Української Держави активно займалося проблемою визнання України на міжнародній арені. Як відомо, Українська Держава існувала під протекцією Троїстого союзу, але самостійно вела міжнародну політику: уклала перемир'я з радянською Росією, де-юре була визнана багатьма країнами світу. В Україні відкрилося 25 дипломатичних представництв різних держав, у тому числі й Італії. Але на цьому дипломатичні відносини з Італією обмежилися[21]. Причина, очевидно, полягала в нетривалому терміні існування українського державного формування.

На західноукраїнських землях з листопада 1918 р. й до липня 1919 р. існувала Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). Це українське державне утворення за так само нетривалий час свого існування не встигло встановити дипломатичних відносин з Італією. Причиною цього стала війна з Польщею. У ЗУНР було створено Українську галицьку армію, до складу якої потрапили вояки, що воювали в австрійських військах на Італійському фронті. Проте армія не врятувала ЗУНР – міжнародного визнання ця держава здобути не встигла[22]. Директорія С.Петлюри, що прийшла на зміну урядові П.Скоропадського, не обмінювалася з Італією дипломатичними місіями, але в Італії певний час коштом держави мешкали члени Директорії – В.Винниченко, А.Макаренко, Ф.Швець. Це свідчить, принаймні, про нейтральне ставлення Італії до УНР С.Петлюри. Війна УНР і Польщі визначила позицію Антанти щодо української державності – Рада послів Антанти санкціонувала анексію західноукраїнських земель Польщею 1919 р. й 1923 р.[23] Це рішення підтримала й Італія, представники якої входили до Ради послів Антанти. Причини цього полягали в загальній позиції блоку: країни–учасниці не бажали, щоби західноукраїнські землі опинилися в сфері впливу більшовиків, вони намагалися зупинити поширення більшовизму у світі. Для цього на кордоні із СРСР потрібна була міцна держава – буфер між Європою й червоною Російською імперією. Західноукраїнська Народна Республіка не впоралася б із такою місією, а от Польща з авторитарним режимом Ю.Пілсудського й з міцними антибільшовицькими настроями могла б стримувати натиск більшовизму. Провідники країн Антанти розуміли, що за рахунок західноукраїнських і західнобілоруських земель Польща стане однією із сильних держав Європи та прекрасно впорається з функцією утримувача більшовизму на Сході Європи. Отже, до розподілу українських земель між Польщею, радянською Росією та Чехословаччиною в 1920 р. українсько-італійських стосунків фактично не існувало.

Таким чином, виходячи з наведеного вище, слід відзначити, що в період з 1900 р. й до 1920 р. українсько-італійські стосунки перебували лише на стадії формування передумов у політичному, соціально-економічному й культурному напрямах через відсутність української держави до 1917 р. Від 1917 р. й до

1920 р. цих відносин також не було, виняток становить період із квітня по листопад 1918 р., коли дипломатичні стосунки між Італією й Українською Державою гетьмана П.Скоропадського існували де-юре. Далі ці відносини не розвинулися через нетривалий час існування Української держави, воєнні дії та відсутність об'єктивної зацікавленості сторін.

[1] *Бестужев И.В.* Борьба России по вопросам внешней политики 1906–1910. – М., 1961; *Ефремов П.Н.* Внешняя политика России (1907–1914). – М., 1961; *Хвостов В.М.* История дипломатии. – Т. II. – М., 1963.

[2] *Хвостов В.М.* Проблемы истории внешней политики России и международных отношений в конце XIX – начале XX века. – М., 1977.

[3] *Яхимович З.П.* Русско-итальянские отношения в начале XX века // Россия и Италия. – М., 1968. – С. 300–325.

[4] *Его же.* Русско-итальянские отношения накануне 1-й мировой войны // Россия и Италия. – М., 1968. – С. 140–191; *Бестужев И.В.* Указ. соч.; *Ефремов П.Н.* Указ. соч.; *Хвостов В.М.* История дипломатии. – Т. II. – М., 1963.

[5] *Каталано Ф.* Итало-русские отношения с 1900 до первой мировой войны // Россия и Италия. – М., 1972. – С. 200–214; *Мизиано К.Ф.* Русско-итальянские отношения в начале XX века // Россия и Италия. – М., 1972. – С. 86–139; *Яхимович З.П.* Русско-итальянские отношения в начале XX века // Россия и Италия. – М., 1968. – С. 300–325.

[6] *Варварцев М.* Україна та Італія в економічних і громадсько-політичних взаєминах початку XX ст. // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 12. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – С. 56–77.

[7] *Мизиано К.Ф.* Указ. соч. // Россия и Италия. – М., 1972. – С. 94–96.

[8] *Серова О.В.* Горчаков, Кавур и объединение Италии. – М., 1997.

[9] *Каталано Ф.* Указ. соч. // Россия и Италия. – М., 1972. – С. 203.

[10] *Каталано Ф.* Указ. соч. // Россия и Италия. – М., 1972. – С. 203, 204.

[11] Там же.

[12] Там же. – С. 205.

[13] *Кулінич І.М.* Україна у загарбницьких планах німецького імперіалізму (1900–1914 рр.). – К., 1963; *Хонігсман Я.С.* Проникнення іноземного капіталу в економіку Західної України в епоху імперіалізму (до 1918 р.). – Л., 1971.

[14] *Орловський Б.М.* Залізорудна промисловість України в дореволюційний період: історико-економічний нарис. – К., 1974.

[15] Новітня історія України (1900–2000): підручник / А.Г.Слюсаренко, В.І.Гусєв, В.П.Дрожжин та ін. – К., 2000. – С. 24, 25; *Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., Матейко Р.М.* Історія господарства: Україна і світ. – К., 1995.

[16] *Нестеренко А.* Очерки истории промышленности и положения пролетариата Украины в конце XIX – начале XX века. – М., 1954; *Нестеренко О.О.* Розвиток промисловості на Україні: У 3 т. – Т. 2. – К., 1962.

[17] *Варварцев М.* Зазнач. праця. – С. 61.

[18] Там само.

[19] Там само. – С. 64.

[20] *Солдатенко В.Ф.* Українська революція: концепція та історіографія. – К., 1997. – С. 76.

[21] *Білодід О., Панченко В.* Павло Скоропадський і Україна. – К., 1997. – С. 117.

[22] Новітня історія України (1900–2000): підручник / А.Г.Слюсаренко, В.І.Гусєв, В.П.Дрожжин та ін. – К., 2000. – С. 206, 207.

[23] *Красівський О.* Галичина у першій чверті XX ст.: проблеми польсько-українських стосунків. – Л., 2000. – С. 102.

The problems of analysis of Ukrainian-Italian relationships in 1990–1920 are in forming of the preconditions of main trends of this relationships in the denoted period because of Ukraine having no State organization in the 1990–1917 period, and in the period from 1917 till 1920 – because of the impartial disinterestedness of the parties, internal political cataclysms in Italy and in Ukrainian lands, etc. The elaboration of the problems becomes complicated by the given problem being scantily explored and limited amount of the source base.